

Als landkaartenfetisj vind ik de 'Topotijdreis' een van de meest welkome verworvenheden van het digitale tijdperk. Met die site ben ik uren zoet, althans fysiek. Psychisch geenszins want het naar voren halen, uitvergroten en bestuderen van ruim twee eeuwen topografische detailkaarten doen 'the windmills of the mind' fors draaien. Begin negentiende eeuw, na afloop van de Napoleontische tijd, kwam het in Nederland tot oprichting van een Topografisch Bureau dat, onder supervisie van militaire autoriteiten, planmatig aan de slag ging de natie te karteren. Nadat meningsverschillen over de aanpak waren gladgestreken, gingen er enkele decennia overheen eer de klus was geklaard. Dankzij die 'Militaire Verkenningen' kunnen wij anno heden, zittend achter de PC, van iedere plek in de natie bekijken en uitvergroten hoe het er daar tot ruim twee eeuwen terug topografisch uitzag. Het is een fascinerende bezigheid. Laten wij een eenmaal geselecteerde kaartlocatie vanaf de eerste helft van de negentiende eeuw afrollen naar het heden, dan gaat een film van kaartbeelden over het scherm die ons de veranderingen in die twee eeuwen tonen. Zoals, bijvoorbeeld, in en rond het Brielsche Gat.

Bij het langsgaan van de tijdlijn voor het Brielsche Gat laat Topotijdreis voor het tijdvak 1815 tot en met 1849 een onveranderd kaartbeeld zien met slechts enkele namen. Natuurlijk staat het vestingstadje Brielle aangegeven en ook Oostvoorne; dan Rozenburg en ook De Beer. Naar de naam Brielsche Gat is het vergeefs zoeken. Die naam verschijnt pas een eeuw later. Te lezen staat 'Monding van de Maas' met daarin 'De Vlakte'. De naam van de kaart is 'Hoek van Holland'.

De topokaart die in het jaar 1850 verschijnt

is gedetailleerder. Er staan aanzienlijk meer namen en in beeld komt een riviermonding die de fantasie van een natuurliefhebber op hol doet slaan. In dat jaar 1850 stond de uit het eind van de veertiende eeuw daterende Sint-Catharijnekerk van Brielle met zijn 57 meter hoge toren er al bijna vier eeuwen. Het is boeiend om vanaf 1850 de tijdlijn te volgen tot 1930, het oprichtingsjaar van de KNNV Voorne. In die periode tekende de toren van Brielle dus weer tachtig jaar bij en bleef deze het ruime kustvlaktelandschap van de Brielsche Maas en haar monding visueel dominant beheersen. Pas omstreeks dat oprichtingsjaar verschijnt de naam 'Brielsche Gat' op het scherm. De bewoners van Voorne hadden, noordwaarts kijkend, zicht op Rozenburg en de Beer maar daarmee was alles gezegd. Vanuit Brielle was er een veerdienst naar Rozenburg maar verder was dat eiland een moeilijk bereikbaar oord van landbouwpoleders en de wijde uitgestrektheid van De Beer, waarvan de ontoegankelijkheid vanuit Voorne extra onderstreept werd door de aanwezigheid van de z.g. Vogelplaat, een immens zoutwatermoeras van getijdenslikken, riet en biezenvelden. Hoe het daar toeging is te lezen in het hoofdstuk 'Naar het wijde slik' in Het Voegeiland, het fameuze boek over De Beer dat verscheen in het oprichtingsjaar van de KNNV Voorne. Er zullen nog wel bewoners van Voorne zijn die zich herinneren hoe ze, staande op de Boulevard van Oostvoorne en kijkend naar het noorden, van een onbegrensde gezichtseinder konden genieten met, naar rechts, de open monding van de Brielsche Maas. Liederen die zulke netvliesbeelden meedragen zijn wél in het bezit van een leeftijd die aardig loopt in de richting van de zeer, zeer sterken.



Beeld vanaf duintjes zuidkant De Beer over Brielsche Gat heen richting Voorne. Foto van F.P.J. Kooijmans van waarschijnlijk omstreeks 1930

In de kwarteeuw die volgde na 1940 veranderde dat schouwspel grondig, een ommekeer die nog steeds doorgaat. Die ommekeer begon in 1940, het jaar dat Nederland werd bezet door de Duitsers. Deze selecteerden De Beer als een van de kernlocaties voor hun Atlantikwall. De bouwactiviteiten voor die mega kustverdedigingswerken moeten vanaf de Oostvoornse Boulevard indringend te zien geweest zijn. Dat geldt ook voor de inpoldering van het 'Voegeiland'. De plannen hiervoor gingen al in de dertiger jaren in Haagse bestuurskamers over tafel. Die inpoldering, waarvoor op De Beer bijna zes kilometer aan dijken aangelegd werd, leverde uiteindelijk 318 hectare landbouwgrond op. Die dijktracés sloten een belangrijk deel van het resterende deel van De Beer af van het Brielsche Gat, waardoor dat terreindeel verstoken raakte van de voor het milieu van De Beer waardevolle dynamiek.



Aanleg Brielse Dam door het Brielsche Gat in 1949. Foto: F.P.J. Kooijmans

Ná WOII gingen de cultuurhistorische ingrepen door. De in 1950 voltooide Brielse Dam gaf Voorne een vaste verbinding met Rozenburg en enkele jaren later werden de plannen bekend die Rotterdam voor Rozenburg inclusief De Beer aan het uitbreiden was. Wanneer men Topotijdreis langsgaat om via kaarten bevestigd te krijgen hoezeer het voormalige Brielsche Gat en omgeving vanaf ruwweg 1960 tot heden veranderden, krijgt men mentaal wel wat te verstouwen. Staande op de Oostvoornse Boulevard is die metamorfose een voltreffer op ons netvlies.

Kluten en bergenden

Ik keek op 30 april 1951 voor het eerst vanaf die Oostvoornse Boulevard over het



Topografische kaart van omstreeks 1930 Brielsche Gat

toen net van de Brielsche Maas gescheiden Brielsche Gat. Als aspirant vogelaartje, dertien jaar oud, begeerde ik kluten en bergeenden te zien. Op advies van Ben van der Velden kon ik voor hen in Oostvoorne terecht. Van de fietstocht over de Groene Kruisweg herinner ik mij veel grutto's in de Polder Heenvliet. De gewenste kluten en bergeenden waren vanaf de Boulevard volop te zien, ook zonder verrekijker. Mijn buurtvriendje Joop en ik zwierven er de hele dag rond en gingen ook de net aangelegde Brielse Dam over, vanwaar wij over het Zuidelijk van De Beer uitkeken.



Zuidelijk De Beer waarschijnlijk omstreeks 1950.
Foto: F.P.J. Kooijmans

's Avonds thuis noteerde ik 24 waargenomen vogelsoorten, exclusief kraaiachtigen en nog een paar soorten die ik te gewoon achtte om bij te houden. Van die onachtzaamheid heb ik nu spijt. Hoe pover die soortenscore toen was moge blijken uit het resultaat van rond honderd waargenomen soorten op dezelfde locaties drie jaar later, op 30 april 1954. Maar toen bestond ons groepje uit zes man, waren de eerste prismakijkertjes voorhanden, beschikten wij over meer soort- en terreinkennis en zat de net verschenen Peterson Vogelgid in de rugzak.

Ondanks het slechts handjevol waargenomen soorten was ik zo tevreden met de eerste Oostvoornse odyssee, dat ik drie dagen later weer de Groene Kruisweg affietste. Die dag, 3 mei 1951, was goed voor wat meer soorten, waaronder een bosuil en drie lepelaars, die toen geenszins alledaags waren. Maar ook zomertortels, vier patrijzen en geelgorzen, soorten waarnaar waarschijnlijk het anno heden tevergeefs speuren zal zijn langs de route. Op 19 juni 1951 ging ik opnieuw. Weer meer soorten, waarbij een steenuil en bij Oostvoorne een tapuit, die daar toen stellig zal hebben gebroed. Een putter vlak voor Brielle, een soort die toen zeldzaam was, kreeg in het dagboek een onderstreping. Na 1951 zouden vele vogeltochten naar Oostvoorne, het Brielsche Gat en De Beer volgen, het jaarrond. Eerst per fiets, soms ook per RTM-stoomtram, later per Vespa-scooter en, vanaf begin zestiger jaren, met auto's die toen al een lang leven achter de rug hadden. Het zou best kunnen dat de meeste Nederlandse premièresoorten, vogels die ik voor het eerst in Nederland zag, stammen van het Brielsche Gat en De Beer.

Toren van Brielle

Bij alle omzwervingen rond het Brielsche Gat en over De Beer was de toren van de Sint-Catharijnekerk een oriëntatiepunt, een

baken. Dat begon al wanneer tijdens de fietstocht over de Groene Kruisweg een eindje voorbij Zwartewaal die toren in zicht kwam. Eenmaal in Brielle en dan nog vijf kilometer dan was de graalbestemming het Brielsche Gat bereikt, zo redeneerden wij. Naar ons idee kon Brielle zich laten voorstaan op het bezit van een echte deltatoren, stoer, fors en onverzettelijk, een 'luctor et emergo' toren, zoals deze ook staan in Veere, Zierikzee, Goedereede en Dordrecht. En eigenlijk ook in Rotterdam met zijn Laurenskerk.

Al tijdens mijn kleuterjaren, en trouwens nog, bladerde ik in het Verkade-album Onze Grote Rivieren van Jac. P. Thijsse. Daarin was Voermans aquarel 'De Beer' een van de platen waarnaar ik lang kon turen, een beeld dat op mijn jeugdige gemoed invrat als vitriool. Ruwweg driekwart eeuw later zou Ed Buijsman die plaat kiezen als cover voor zijn boek over De Beer. Op de achtergrond rijst de Sint-Catharijne van Brielle omhoog. Scannen wij de foto's in Het Vogeleiland dan zien wij de toren dominant op menig horizonachtergrond staan. Voermans plaat bestuderend heb ik, geredeneerd vanuit mijn historische kennis van het De Beer landschap, altijd gemeend ongeveer te weten welke plek de kunstschilder had verkozen om te werken. Met op links verspreide duingroepjes en op rechts een open riviermonding met op de voorgrond de aanzet van een strandvlakte, veronderstelde ik dat Voerman in de zuidwesthoek achter zijn schildersezal plaatsgenomen had voor een ook zuidwest gericht schilderijpanorama, half richting Noordzee. Recent ging ik beseffen dat die veronderstelling onjuist moest zijn. Immers, we zien op de achtergrond de kust van Voorne met de Sint-Catharijne. Maar vanaf de zuidwestkant van de voormalige De Beer kon dat niet. Immers, Brielle lag en ligt een aardig eind de in 1950 tot Brielse Meer geamputeerde Brielsche Maas op.

Met niet aflatende ijver zet Ed Buijsman zijn speurtocht naar materiaal over De Beer voort. Onlangs diepte Ed een plaat op waarnaar ik een poos verbaasd heb zitten turen. Het was een Voerman. Blijkens een bijschrift schilderde hij de plaat in 1927.

Bij vergelijking van deze plaat met die van De Beer in Onze Grote Rivieren of de omslagplaat van Buijsmans boek, zien wij dat J. Voerman jr. voor deze afbeelding fragmenten nam uit zijn tien jaar eerder

geschilderde De Beer plaat, waarbij hij twee bergeenden en een tapuit toevoegde. Ver weg, maar onmiskenbaar, torent op beide platen de Sint-Catharijne omhoog. Nu is natuurlijk mogelijk dat Voerman van achter zijn schildersezal vandaan ook geïmponeerd werd door de machtige, dominant in het kustlandschap aanwezige Brielse Sint-Catharijne en deze als horizonbreker inbracht in zijn panorama. Dat is de vrijheid die een kunstschilder zich mag aanmatigen om zijn schepping meer zeggingskracht te geven, nietwaar? Maar meer waarschijnlijk was dat ik met mijn veronderstelling dat Voerman zijn aquarel op de uiterste zuidwesthoek van De Beer gesitueerd had ernaast zat. Ik maakte opnieuw een Topotijdreis langs het Brielsche Gat met daarbij foto's van Frans Kooijmans, die vanaf de jaren twintig tot rond 1950 op De Beer fotografeerde. Die exercitie deed vermoeden dat Voerman destijds plaatsgenomen had op een 'schiereilandje' van lage duintjes dat zich richting oost uitstreekte half onder het 'Vogeleiland' langs. Van daaruit schilderde hij het Brielsche Gat in met de Sint-Catharijne prominent op de achtergrond. Dat duinruggetje, dat op de topografische kaart van circa 1930 te zien is, heb ik nooit gekend. Mochten er lezers van In de Branding zijn die na bestudering van de bij dit relaas gevoegde foto's en topografische kaart bij dit idee kanttekeningen kunnen plaatsen dan zijn deze welkom. Overigens ben ik op 9 juni jl., na een vergeefse tocht naar de Strypsche Wetering voor de Amoerkwikstaart nog even doorgereden naar de Maasvlakte om te zien of de Catharijne daarvandaan nu nóg is te zien. En zowaar, vanuit de schuilhut van het Zuid-Hollands Landschap die zicht biedt over de Westplaat kwam, na enig zoeken, de torentop net boven het geboomte uit. Met op de achtergrond een erectie van industrieschoorstenen die nu het landschap dominant beheersen. Sic transit gloria mundi.

Literatuur

Beusekom, G. van, Kooijmans, F.P.J., Rutten, M.G. & Tinbergen, N. 1930. *Het Vogeleiland*. Uitgever A.G. Schoonderbeek, Laren.

Buijsman, E. 2007. *Een eersteklas landschap*. Matrijs. Utrecht.

Thijsse, Jac.P. 1938. *Onze Grote Rivieren*. Uitgave Verkade. Zaandam



Schildering uit 1927 van J. Voermans jr. vanaf zuidkant De Beer over het Brielsche Gat richting Voorne.